

лительную способность, понимание читаемого; 3) в связи с чтением дать детям реальное знание о природе, отечестве и научить извлекать эти знания из книг; 4) сформировать сознательное отношение к языку, научить и напрактиковать учеников свободно и самостоятельно пользоваться языком для письменного и устного изложения своих знаний, наблюдений, мыслей, чувств; 5) научить читать с пользой и удовольствием поэтические сочинения художественного характера, воспринимать впечатления художественных образов, чувствовать и понимать их смысл и красоту [1].

Итак, к началу 20 века, во многом благодаря интенсивному изучению отечественными педагогами 19 века вопроса о педагогическом потенциале родного языка как центрального предмета в школьном курсе, в русском обществе происходит осознание потребности обращения к национальным корням образования и построения системы, основанной на традициях и ценностях русской культуры и языка. Именно те поколения русских людей, которые были воспитаны на принципах лингводидактики К. Д. Ушинского, его сторонников и последователей, и обеспечили России ведущее место почти во всех областях науки и духовной культуры конца 19 – начала 20 в.

Литература

1. Бунаков, Н. Ф. Родной язык как предмет обучения в начальной школе / Н. Ф. Бунаков. – СПб., 1908.
2. Бунаков, Н. Ф. Школьное дело / Н. Ф. Бунаков. – СПб., 1906.
3. Корнилов, И. П. Задачи русского просвещения в его прошлом и настоящем / И. П. Корнилов. – СПб., 1902.
4. Мусин-Пушкин, А. А. О космополитизме нашей школы / А. А. Мусин-Пушкин // Антология педагогической мысли России второй половины XIX в. / сост. П. А. Лебедев. – М., 1990.
5. Ушинский, К. Д. Педагогические сочинения : в 6 т. / К. Д. Ушинский. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 5: О первоначальном преподавании родного языка.

Яніна Місцюкевіч

ЭКСПРЕСИВНАСЦЬ ЯК МОЎНАЯ КАТЭГОРЫЯ Ў ДАСЛЕДАВАННЯХ БЕЛАРУСКІХ МОВАЗНАЎЦАЎ

Апошнім часам у мовазнаўстве, у тым ліку і беларускім, назіраецца ўстойлівая тэндэнцыя да аналізу моўных катэгорый і з’яў у кантэксце, канкрэтных рэалізацыях, пэўнай камунікатыўнай сітуацыі. Гэта значыць, што на першае месца выходзяць экстралінгвістычныя фактары, сярод якіх пачуцці, думкі, уяўленні пра свет, устаноўкі і мэты таго, хто піша ці гаворыць. Экспрэсіўнасць як моўная з’ява разглядаецца як кампанент функцыянальнай сістэмы мовы, уваходзіць у катэгорыяльны апарат камунікатыўнай і эматыўнай лінгвістыкі, яна цесна звязана з катэгорыямі эмацыўнасці і ацэначнасці. Сродкі, з дапамогай якіх у пісьмовым маўленні выражаюцца эмоцыі, вылучаюцца на ўсіх узроўнях мовы (фанетычным, марфалагічным, лексічным, сінтаксічным).

Асобна разглядаюцца паралінгвістычныя і параграфічныя сродкі экспрэсіўнасці. У айчыннай лінгвістыцы спробы структурызацыі і класіфікацыі моўных сродкаў экспрэсіўнасці належаць Н. Э. Шандроха і А. В. Доўгаль. Так, у сваёй працы “Экспрэсіўныя сінтаксіс” Н. Э. Шандроха прадстаўляе навуковы агляд распаўсюджаных у беларускім маўленні экспрэсіўных сінтаксічных фігур.

Эматыўнасць як функцыянальна-семантычную катэгорыю апісала і прааналізавала ў сваёй працы “Сродкі выражэння эмоцый” А. В. Доўгаль. Даследчыца выдзяляе лексічныя, сінтаксічныя сродкі выражэння эмоцый і асобна разглядае інтанацыю, “як першасны сродак выражэння эмоцый чалавека” [1, с. 15]. Яна адзначае, што экспрэсіўнасць тэксту звязана з ужываннем эматыўных сродкаў мовы, і, у сваю чаргу, эмоцыі таксама могуць выражацца экспрэсіўнымі сінтаксічнымі формамі. Часцей за ўсё у беларускім мовазнаўстве катэгорыі экспрэсіўнасці і эматыўнасці разглядаюцца ў рода-відавых адносінах.

Вялікі пласт даследаванняў у беларускім мовазнаўстве складаюць працы, у якіх разглядаюцца асобныя экспрэсіўныя адзінкі розных узроўняў на матэрыяле мовы некаторых беларускамоўных аўтараў (Н. П. Даўбешка, С. Асабіна). Так, напрыклад, Н. П. Даўбешка разглядае паўтор як найбольш актыўны і частотны сродак экспрэсівізацыі ў паэтычнай мове Алеся Пільмянкова.

У гэтым шэрагу стаяць даследаванні экспрэсіўнасці мовы пэўнага аўтара на розных узроўнях: лінгвістычны аналіз паэзіі Міхася Скоблы ў аспекце вобразнай выразнасці Л. В. Паплаўскай; апісанне экспрэсіўнага сінтаксісу прозы Янкі Сіпакі ў працы В. У. Русак; лексічныя сродкі моўнай выразнасці ў паэтычных творах А. Вяцінскага ў даследаванні І. А. Бароўскай. Трэба адзначыць, што даследчыкі ў працах такога тыпу абмяжоўваюцца адным узроўнем мовы: часцей за ўсё лексічным, радзей – сінтаксічным, яшчэ радзей – аналізуюць іх адначасова. Асобна стаіць праца В. А. Тора, у якой разглядаюцца эўфанічныя сродкі моўнай выразнасці ў паэзіі Рыгора Барадзіна, дзе сістэматызуюцца і класіфікуюцца асноўныя элементы гукавой структуры паэтычных твораў аўтара, прааналізаваны іх стылістычныя магчымасці.

У сучаснай беларускай лінгвістыцы прадстаўлены працы па даследаванні экспрэсіўных моўных сродкаў у розных кантэкстах, жанрах і стылях мовы. Так, функцыянальна-стылістычнае выкарыстанне лексічных вобразных сродкаў у *мастацкай прозе* разглядаецца ў працы Л. В. Васілеўскай. Цікавай з навуковага пункту гледжання з’яўляецца праца В. І. Рагаўцова, у якой вучоны апісвае маўленчае выражэнне камічнага ў беларускай *драматургіі*, выяўляе ролю ўзуальных і аказіянальных сродкаў і вызначае інтэнсіфікатары (пэўныя маўленчыя сродкі і прыёмы) і актуалізатары (сродкі вербальнага, сітуацыйнага і паралінгвістычнага

кантэксту) камічнай экспрэсіі [4]. Актуалізацыю экспрэсіўнага зместу ў сучасным беларускім *гутарковым маўленні* разглядае Ю. В. Маліцкі, у сваёй працы аўтар апісвае два спосабы актуалізацыі: пераважна праз лексічную адзінку (слова-экспрэсіў) ці выключна праз актуалізатары, дзе функцыя выражэння экспрэсіўнай прагматыкі цалкам ляжыць на сінтаксічным акружэнні нейтральнага слова [3]. Вобразна-выяўленчыя моўныя сродкі ў беларускай *песеннай лірыцы* аналізуе ў сваім даследаванні І. А. Бароўская. Стылістычныя фігуры ў якасці сродку экспрэсівізацыі *паэтычнага кантэксту* разглядаюцца А. Р. Рыбаковай, аўтар спыняецца на падрабязным апісанні канструктыўных макрафігур.

На матэрыяле сучаснай *публіцыстыкі* засноўваюцца працы А. А. Дулуб (яна разглядае лакалізаваныя паўторы, а менавіта анафару і яе стылістычная ролю), В. В. Шунейкі, у якой аўтар дае грунтоўнае апісанне экспрэсіўнай лексікі ў беларускіх *публіцыстычных творах*. А. М. Ермаковай, аб'ектам працы якой з'яўляецца катэгорыя суб'ектыўнай мадальнасці (аўтар адзначае, што мова публіцыстычных тэкстаў – гэта сродак уздзеяння на псіхіку і паводзіны рэцыпіента, асноўная адзінка якой – прагмема, адзінка любога моўнага ўзроўню, што валодае прагматычнай зададзенасцю) [2]. Актуальнай з практычнага пункту гледжання з'яўляецца праца В. І. Вараб'ёвай, у якой даследчыца апісвае экспрэсіўнасць (як сродак пабудовы эфектыўнага тэксту) *газетнай рэкламы* Рэспублікі Беларусь з пункту гледжання камунікатыўна-дзейнаснага падыходу. У даследаваннях В. М. Касцючак і М. А. Якаўчыц аналізуюцца экспрэсіўнасць фразеалагізмаў і прыказак. Сінтаксічная экспрэсіўнасць звышфразавых адзінстваў – адзін з аспектаў працы В. М. Саўчанкі. Даследчыца параўноўвае розныя тыпы ЗФА ў аспекце іх здольнасці павышаць вобразнасць літаратурна-мастацкага тэксту і гаворыць, што ЗФА выкарыстоўваюцца як для вылучэння важных элементаў, павышэння эфекту нечаканасці і выражэння кантраснасці нарэдамлення, так і для ўзмацнення функцыі іншых стылістычных сродкаў [5].

Варта адзначыць працы беларускіх мовазнаўцаў па грунтоўным аналізе асобна ўзятых адзінак моўнай экспрэсіі на матэрыяле розных жанраў мовы: парцэляваныя канструкцыі як адзінкі экспрэсіўнага сінтаксісу І. Савіцкай, наватарскую працу Н. У. Чайкі, у якой даследчыца апісвае паняцце кампенсаторнай прыкметы, характарызуючы сінтаксічны эліпіс.

Як бачна, у сучасным беларускім мовазнаўстве экспрэсіўнасць даследуецца на ўзроўнях гука, слова, словазлучэння, сказа і звышфразовага адзінства. Разглядаючы перспектывы далейшага даследавання экспрэсіўнасці ў беларускім мовазнаўстве, трэба адзначыць такія кірунак працы, як сістэмнае, структурнае апісанне экспрэсіўных сродкаў кожнага ўзроўню мовы. Сур'ёзная праца ў гэтым напрамку ўжо вядзецца, але патрабуецца далейшае развіццё. Нам бачыцца неабходным паглыбленае даследаванне экс-

прэсёўнай сістэмы мовы розных жанраў і стыляў, а менавіта, публіцыстычнага стылю і мовы СМІ, улічваючы актуальнасць пытання іх уздзеяння на чалавека і стан развіцця інфармацыйнага грамадства на сучасным этапе. Пашырэнне пытання экспрэсёўнасці за межы адной мовы дазваляе вывесці яго на ўзровень тыпалагічных, супастаўляльных і параўнальных даследаванняў. Гэты кірунак у айчынным мовазнаўстве на сённяшні дзень застаецца таксама нераспрацаваным. Асобна стаяць праблемы нацыянальна-культурнага кампанента экспрэсёўнасці і яе прагматычных параметраў. Такім чынам, мы лічым, што праблема экспрэсёўнасці ў беларускім мовазнаўстве – напрамак актуальны і перспектыўны.

Літаратура

1. Доўгаль, А. В. Сродкі выражэння эмоцый у сучаснай беларускай мове / А. В. Доўгаль. – Мінск : Тэхналогія, 2008. – 175 с.
2. Ермакова, А. М. Катэгорыя суб'ектыўнай мадальнасці ў сучаснай беларускай публіцыстыцы : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01 / А. М. Ермакова ; ГДУ. – Гомель, 1999. – 21 с.
3. Маліцкі, Ю. В. Актуалізацыя экспрэсёўнага зместу ў сучасным беларускім гутарковым маўленні / Ю. В. Маліцкі // Весті НАН Беларусі. – 2014. – № 1. – С. 65–69
4. Рагаўцоў, В. І. Маўленчае выражэнне камічнага ў беларускай драматургіі : аўтарэф. дыс. ... д-ра філал. навук : 10.02.01 / В. І. Рагаўцоў ; ІЯ НАН. – Мінск, 2002. – 39 с.
5. Саўчанка, В. М. Звышфразавыя адзінствы ў мове беларускай мастацкай літаратуры: функцыянальна-стылістычны аспект : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01 / В. М. Саўчанка. – Мінск, 2008. – 20 с.

Наргіза Нематова

НАЦИОНАЛЬНО-РЕГИОНАЛЬНЫЙ КОМПОНЕНТ В СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

В настоящее время происходят изменения в социокультурном пространстве, поэтому возникает необходимость в сохранении социокультурных ценностей посредством воспитания у подрастающего поколения социокультурной компетенции. Формирование данной компетенции представляет собой сложное явление, направленное на приобщение личности не только к социальным аспектам жизнедеятельности, но и к культурным ценностям, нормам и образцам поведения, которые выступают необходимыми условиями для ее дальнейшего существования и всестороннего развития. Помимо обоснования важности формирования социокультурной компетенции в учреждениях образования особого внимания заслуживает вопрос о ее компонентах.

Понятие “национально-региональный компонент” трактуется исследователями (О. Е. Лебедев, В. С. Юркевич, А. Г. Асмолов, М. Н. Филатова и др.) по-разному, но общий смысл одинаковый: это элемент образования или обучения, отражающий национальное или региональное своеобразие культуры. В современном обществе роль национальных ценностей резко возросла. Безусловно, каждый гражданин несёт личную ответственность за настоящее и будущее своей страны.